

XX СТОЛІТТЯ

DOI: 10.33608/0236-1477.2021.03.48-59
УДК 82-3'06:[330.546:316.323.72(47+57)](0:8)

Людмила ДАНИЛЕНКО,
кандидат філологічних наук, старший викладач
Запорізький державний медичний університет
вул. Сталеварів, 31 а, м. Запоріжжя, 69035
e-mail: ladadana17@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8617-6378>

«ПРОДОВОЛЬЧІ ЕКСПЕДИЦІЇ» ТА «АВОСЬКА»: СПОЖИВЧІ ПРИСТРАСТІ «НОМО SOVIETICUS» У СУЧАСНІЙ ПРОЗІ

У статті розглянуто питання споживчих інтересів радянської людини на прикладі творів О. Ільченка «Збирачі туманів» і С. Батурина «Шизгара». Пояснено художні ідеї розвінчання міфів про добробут громадян СРСР, проаналізовано панораму повсякденного життя в умовах продовольчого дефіциту, простежено суголосність авторських інтерпретацій як достовірність змалювання пережитого. Зазначено, що відтворення сутності уніфікованої моделі «homo sovieticus» виявляє нікчемність і небезпечність тоталітарної системи, нівелює можливість ностальгійних «зітхань» за радянським минулим.

Ключові слова: художня реконструкція, радянське минуле, повсякдення, іронія, сарказм.

У соціально-політичному, історичному, культурному, містечковому дискурсах України XXI ст. активно ретранслюється радянське минуле. Зіткнення токсичного комуністичного міфу і прогресивних демократичних цінностей породжує велике протистояння, яке потребує комплексного міждисциплінарного аналізу.

Підґрунтям для осмислення радянської доби є історичний дискурс. Новочасні погляди на специфіку того пе-

Ц и т у в а н н я: Даниленко Л. «Продовольчі експедиції» та «авоська»: споживчі пристрасті «homo sovieticus» у сучасній прозі // Слово і Час. 2021. № 3 (717). С. 48—59. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2021.03.48-59>

ріоду в Україні подані в книжках О. Гайдай [7], Ю. Каганова [10], а також у статтях М. Борисенка [6], А. Киридон [12], О. Коляструк [13].

Сучасні українські письменники демонструють панораму минулого в СРСР, осмислюють ностальгію за радянським і сутність уніфікованого типу «homo sovieticus». Різною мірою про це йдеться у творах О. Забужко («Музей покинутих секретів», 2009), І. Карпи («З роси, води і калабані», 2012), М. Лаюка («Баборня», 2016), Н. Сняданко («Охайні прописи ерцгерцога Вільгельма», 2017), С. Оксеніка («Вбивство п'яної піонерки», 2018), А. Чеха («Район “Д”», 2019) та ін. Тематика такої мистецької репрезентації розширюється, охоплюючи різні аспекти життя в колишній тоталітарній державі.

Питання художньої реконструкції пам'яті про радянський час зацікавило й літературознавців: варто згадати дослідження Я. Поліщука [15; 16], а також О. Пухонської [19]. Учені розмірковують над знаковими тенденціями в текстах сучасних авторів, створюють підґрунтя для подальшого наукового аналізу літератури пам'яті. Перспективними видаються дослідження естетичного моделювання ретросвіту, специфіки наповнення часопростору, змалювання місць пам'яті, трансформації колективної пам'яті тощо.

Вагомий пласт художньої реконструкції пам'яті — повсякдення в СРСР із його однотипним побутом, прогнозованими суспільними стосунками, постулатною мораллю та «високою» ідеєю громадян-гвинтиків. Світлана Алексієвич в одному зі своїх інтерв'ю зазначила: «Радянська людина — це людина, цілковито одержима ідеєю. Її життя не має цінності, уявлення про життя нікчемні, ідея вища. Їй пропонують убогий, але передбачуваний пайок в обмін на свободу. Свобода особиста, будь-яка інша не обговорюється. Її немає...» [8].

Серед характеристик радянської людини (здатність виживати за будь-яких умов, упевненість у власній винятковості, сподівання на турботу держави тощо) вирізняється споживацтво. У романі «Травам не можна помирати» Степан Процюк пише про цю рису зневажливо-іронічно:

Навколо ність числа лантухам лайна, оброслим байдужістю. <...> Їм до лампочки все, навіть комуністичні ідеали на гаслах, бо інакше їм нема ніде місця в реальному житті. Але вони хочуть гарантованого тазика олів'є, відерця советського шампанського, міцного унітаза і знайомого директора бази, щоб «діставати» всілякі продтоварні й промтоварні дефіцити [18, 75].

В умовах продовольчої кризи, коли крах радянської імперії невинно наближався, справді смачні та відносно недорогі харчі, добуті в чергах і «по благу», ставали мірилом добробуту й радості. Маркер споживчих задовольень і досі першорядний у пострадянському світогляді. Сум за приємним утраченим живить меланхолійні настрої, впливає на «емоцій-

не здоров'я широких мас» [17, 260]. У складний час розвитку незалежної України ностальгія за радянським у громадян із психологією «*homo sovieticus*» проявляється патологічними симптомами. «Ностальгія — це біль, пов'язаний зі зміщенням у часі і просторі», — зауважує Світлана Бойм. Дослідниця також наголошує: «Ностальгійні спалахи процвітають після революцій» [4]. З огляду на це стає зрозумілим, що в умовах сучасних національно-політичних процесів до ностальгійних настроїв потрібно ставитися критично. Один із найкращих засобів духовного оздоровлення людини — художня література, позаяк вона зумовлює естетичні переживання, спонукає до вгадування підтексту, в якому прихована істина, і розпізнавання національного коду.

Інтерес для дослідження в обговорюваному контексті викликають книжки «Шизгара» Сергія Батурина (2016) та «Збирачі туманів: Суб'єктивні нотатки з київського життя» Олесь Ільченка (2017). Письменники створили інформативно-чуттєві ретрокартини, достовірно показали повсякденне життя радянських людей, їхні прагнення й цінності. Тексти наповнені як світлими спогадами про дитинство та юність (музика, модний одяг, розваги, дружба, дворові компанії), так і критичними роздумами про тотальний контроль усіх соціальних виявів із їх сірістю й одноликістю.

Мета статті — проаналізувати художнє розкриття споживацтва в СРСР як складника уніфікованої конструкції «*homo sovieticus*». Звертаю увагу на авторські судження в розвінчанні міфів про продовольчий добробут радянської людини; характеризую художні механізми, що відтворюють панораму гастрономічних інтересів, її типові образи та атмосферу; простежую суголосність авторських інтерпретацій у спробі подолати ностальгію за радянським. Для такого аналізу засадничим є метод студій над пам'яттю (*memory studies*). Теоретична основа статті — учення про концепт пам'яті П. Нора й А. Ассман, а також дослідження А. Киридон про минуле в сучасній гуманітаристиці. Для пояснення ностальгійних мотивів у художніх творах залучаю напрацювання Т. Бакіної, С. Бойм, О. Пронкевича.

О. Ільченко та С. Батурин — сучасні письменники, представники покоління, якому випало жити в Радянському Союзі. У літературі вони дебютували вже за часів незалежності України. Зважаючи на «поколінневу» теорію пам'яті про радянське минуле Олександра Пронкевича, можна констатувати, що обидва автори належать до суспільної категорії «батьків»: «Це люди, яких прийнято називати “зрілими”. <...> Досвід пострадянської травми у них був достатній, але прийшовся на молоді роки, коли їм практично не було чого втрачати і треба було багато працювати, аби досягти успіху» [17, 251]. Письменники гостро відчують

потребу звернутися до минулого у своїх творах, щоб чесно показати реалії, свідками яких вони були, розвіяти ностальгійні зітхання та обурливі ресентименти пострадянських обивателів.

Історія родини О. Ільченка тісно пов'язана з історією Києва. Книжка «Збирачі туманів» — це публіцистичні спогади про київське життя періоду кризи радянської системи («застою»), її загострення («перебудови») та перших років після проголошення незалежності України. В естетичному часопросторі зберігається дух міста, тріумфів і трагедій. Для письменника важливо висловити збережене в пам'яті, щоб нове покоління не втрачало зв'язку із сакральними столичними місцями — місцями сили. Художньому стилю автора притаманне ліричне і драматичне, смішне і печальне. Ідейний задум твору — показати минуле не в хронології, а в спалахах чорно-білих світлин, які передають почуття та емоції. У рецензії на книжку Ганна Улюра пише: «Та принципова начерковість, фрагментарність, несистемність “Збирачів” корелює, природно, з самою роботою пам'яті. Це, либонь, раптові згадки, а не вольові пригадування. Зрештою, так ми й пам'ятаємо: безсистемно» [21]. О. Ільченко розповідає і про духовне, і про буденне. Знакові моменти, образи й деталі він конвертує в сучасність, виявляючи ціннісне та нище.

С. Батурич, теж киянин, своє радянське минуле (дитячі та юнацькі роки) змальовує яскраво, з іронічними коментарями. У конфлікті часу й особистості він засвідчує травму покоління. «Річ у тому, що в “Шизгарі” мова про “застій” — благословенні часи радянського палеоліту», — наголошує Ігор Бондар-Терещенко [5]. Сюжетні лінії твору рясно заповнені дидактичними поясненнями особливостей повсякдення. Увесь текст у примітках, доповненнях, посиланнях на довідники та енциклопедії. Часом це відволікає від основних подій, але авторську скрупульозність виправдовує бажання зафіксувати деталі, що чіпко тримаються за минуле і стають непідкупними свідками «примітивних стандартів життя» [13, 85] колишньої імперії. Антон Санченко зауважує, що авторові доводиться завантажувати «резервну копію зміненого чи й знищеного часом простору Печерська і пояснювати, пояснювати, пояснювати забуті реалії» [20].

Ретросвіт у книжках О. Ільченка й С. Батурина — це частина метатексту Києва. У полі зору певні локації — центральні райони міста з його соціально-побутовою сферою та громадянами, переважно молоддю, налаштованою на захопиви події, відверті стосунки, щирі почуття. Відомо, що ностальгія за колишнім домом, часом, оточенням тримається на сутнісних об'єктах. Тетяна Бакіна зауважує, що це «предмети побуту і твори мистецтва, оскільки саме вони втілюють матеріальну субстанцію минулого і є її атрибутами» [2, 5]. Орієнтуючись на ці об'єкти, О. Ільченко й С. Батурич демаскують ідеалізовані раніше уявлення про радянське.

Мистецтво в «Шизгарі» заявлене закордонною естрадою та піснями юнацтва під гітару. Центральний образ — популярна в 1970-х роках пісня «Venus» («She's got it yeah...») голландської групи «Shocking Blue». У «Збирачах туманів» репрезентовано фільми, зняті на Кіностудії імені О. Довженка, де працював батько письменника, а також життя акторів, режисерів, операторів. Образи мистецтва в обох авторів — це уособлення духовних потреб людей, що жили в обмеженому, контрольованому світі. Цьому аспекту може бути присвячена окрема розвідка.

Особливу увагу письменники фокусують на предметах побуту. В авторських задумах ці повсякденні об'єкти не спонукають до повторення прожитого, а викликають бажання триматися від нього подалі.

Гастрономічна тема (разом із господарчою, культурною, мистецькою, інтимною) визначає характер часопростору, оживляє його складники. У «Збирачах туманів» і «Шизгарі» показано премудрості придбання продуктів в умовах тотального дефіциту, ієрархію соціальних стосунків під час базарування, подано своєрідні продовольчі путівники по магазинах радянського Києва. Поведінка персонажів за тих обставин ілюструє цінності радянського громадянина, його намагання пристосуватися до принизливого задоволення елементарних потреб. Прозаїки свідомі того, що в сучасному світі багато людей іще не повністю вийшли з-під економічної «анестезії» комуністичних ідеологів. Тому спогади в книжках — це щире проговорювання незручних тем, трактування «радянської меланхолії» як «форми духовної хвороби, що охоплює маси» [17, 251], уявне навідування до тоталітарного монстра задля викриття його небезпечності.

У споживчій картині радянського Києва автори акцентують увагу на знаковому образі — черзі. Художні риси цього атрибуту доби виявляють безперспективність «совкової» свідомості. О. Ільченко і С. Батурин переконливо, з належною дозою іронії та сарказму описують гастрономічні пригоди, які передбачають добування омріяних харчів; учасники цих пригод — типові радянські трудівники і представники їхніх родин (бабусі-пенсіонерки чи діти-школярі). Черга як невід'ємна ознака радянськості відтворена правдиво, без перебільшень, з усіма нюансами моральної та фізичної обтяжливості. Художні замальовки відкривають гірке усвідомлення: значну частину життя люди проводили у вимушеному стоянні один за одним, сподіваючись придбати необхідні харчі. В есеї «Авоська» О. Ільченко розкриває абсурдність цього явища на прикладі Центрального гастроному на Хрещатику:

Щоби купити, скажімо, ковбасу, покупець мав вистояти дві черги, кожну хвилину по сорок... Спочатку, після першої черги до відділу, продавець зважував товар і називав суму, яку потрібно заплатити в касу. Потім людина ставала в чергу до каси, платила, обов'язково називаючи номер відділу, у якому на неї

чекав товар. І лише після всього цього, пред'явивши чек, покупець забирає свої 200 чи 500 грамів вареної ковбаси [9, 88].

Оживлення хроніки з деталізацією кадрів — це не тільки фактографічність. Письменник переосмислює ситуацію так, щоб вивищити здоровий глузд над споживацтвом.

Обидва автори повідомляють про неможливість придбати необхідні товари «просто так». Глузуючи, вони вживають евфемізм радянського походження «дістати по благу», тобто купити через знайомих, за домовленістю. О. Ільченко згадує, що так можна було роздобути, наприклад, «державне» м'ясо. Хто не міг домовитись, ризикував купити неякісний харч. Ілюстрація-карикатура тут переконлива: «Сумні “шукачі скарбів”... пересічні кияни, розглядали якісь страшні кістки на прилавку й вгодованого м'ясара за ним» [9, 82]. Ланцюжок епітетів «сумні — страшні — вгодований» має певний ідейний сенс. Він посилює контрастність образів, ілюструє безвихідь і сірість повсякдення.

С. Батурич іронізує над соціальним розподілом споживачів. «Пани», тобто «шановні відповідальні працівники», «хліб насущний добували в спецбуфетах та закритих розподільниках», а «рядові службовці високих установ» закупувалися «як прості смертні» — у «нескінченних чергах, по знайомству чи відчутною переплатою» [3, 78]. Нанизування в один ряд назв полярних соціальних прошарків створює антитезу. Так авторові вдається змалювати середовище виразно й сутнісно.

Розповідаючи про особливості придбання молока, О. Ільченко відновлює цілу стратегію дійства, у якому брали участь літні люди. Банальний продукт можна було знайти в магазинах тоді, коли інші члени родини працювали або навчались. Влучна характеристика головних добувачів «набілу» — метафора «бойовий загін пенсіонерів» [9, 83]. Загострення конфлікту «споживачі — послуги» надає публіцистичній розповіді певної динаміки та емоційності. Письменник пояснює, що споживчий інтерес не обмежувався походом до молочного відділу. Купивши кілька літрів молока про запас, «його кип'ятили, аби не скисало», а «частину ставили десь на вікно, щоби за деякий час утворився м'який сир» [9, 83]. Автор простежує банальні процеси, акцентує парадоксальність, іронічно коментує специфічні моменти повсякдення. За допомогою художніх деталей він пояснює обставини, за яких формувалися цінності громадянина-споживача.

Згадуючи радянські продуктові магазини, С. Батурич створює ретрозамальовки обмеженого асортименту: «три-чотири види вареної ковбаси», «два сорти сиру», «манка — перловка — рис — пшоно», «які-небудь рибні консерви», «лаврушка», «хмелі-сунелі», «спеції для юшки», «цукерки», «торт лише бісквітний» [3, 76]. Змальовуючи

проблеми дефіциту, автор показує своєрідний антураж світу своїх героїв, а читача налаштовує на пізнавальне ретросприйняття.

Персонажі роману «Шизгара» — це молодь (переважно з родин середнього достатку). С. Батурич наголошує на моментах їхнього побутового життя так, щоб увиразнити однотипність інтересів і можливостей. Мотивами для вчинків і навіть почуттів героїв часто стають споживчі потреби. З найбільшим авторським насміхом відтворено добування цукру в літній сезон масових заготівель. Тоді в торговельних точках цукор «давали» по кілограму «в одні руки», і, щоб заpastися ним, «залишалося одне: обійти по черзі всі навколишні магазини» [3, 75]. Розповіді про «цукрові експедиції» активують колишні маршрути по бакалійних відділах гастрономів і спеціалізованих крамницях, занурюють у перипетії побутових проблем. Учасники продовольчого рейду — друзі з одного району. Їхні наміри збігаються: кожному за наказом батьків потрібно скупитися на 10 карбованців (а це по 12 кілограмів цукру). Зосереджуючись на міркуваннях юних «цукрових інтендантів» про план дій, С. Батурич змальовує їхні стосунки, поведінку, вдачу. Наприклад, Серьога Омельчук на прізвисько Ом, колективіст і прагматик, пропонує робити закупівлі разом: «То самому ходити — а то з друзями» [3, 82]. Вітька Заєць (Белс) — індивідуаліст, він обурюється: «І що ж, будемо юрмиськом шарахатися туди-сюди по району?» [3, 82]. Вітька прагне «відсікти» всіх, щоб ходити по крамницях з Іриною — єдиною дівчиною в компанії. Сама ж Ірина, самодостатня та іронічна, докоряє хлопцям: «Ну, дякую, нарешті про мене згадали» [3, 83]. У зображенні «продуктової експедиції» достовірна реальність вдало поєднана з наївною настроєвістю. С. Батурич увиразнює проблему причетності молодшого покоління до споживацтва. Він наголошує на тому, що принизливе добування продукту було традиційним елементом літніх канікул. Так він позбавляє реконструкцію минулого ностальгійних мотивів.

Вимушені специфічні подорожі радянських громадян пояснюються розміщенням закладів торгівлі. «Кожен товар жив своїм потаємним життям в окремому магазині з відповідною назвою: “Хліб”, “Молоко”, “Ковбаси”», — іронізує О. Ільченко [9, 83]. Насміхається з цього приводу й С. Батурич. Спеціалізовані крамниці він називає «форпостами забезпечення населення харчами під гордими вивісками “Хліб”, “Молоко”, “Овочі-фрукти” (варіант — “Дари ланів”)» [3, 76]. Так показано масштабе програмування споживацького світогляду.

За допомогою народного гумору автори влучно викривають суспільні вади. Вони від душі кепкують із назви «Об'єдки», що стала специфічною ідентифікацією гастроному на розі вулиць Володимирської та Великої Житомирської. О. Ільченко переказує небилицю про те, що в гастрономі продавали недоїдки зі столу В. Щербицького, який жив не-

подалік. С. Батурич пригадує чутки, що в «Об'єдки» постачали харчі із «закритих розподільників ЦК» до закінчення терміну їх реалізації. Чіпке вживлення русизму в топоніміку української столиці виявляє загальну зневагу до номенклатури. Уміння посміятися над приниженням органічно вписалося в художню візію минулого.

Відповідну атмосферу радянськості в текстах створюють образи-раритети. Один із них — «авоська», незмінний аксесуар продуктових походів. У розповіді про неї О. Ільченко відверто глузує, використовує порівняння, у якому помітні різні світи — старомодний і модернізований. Це створює влучну насмішку: «Тож авоська для радянської людини була незамінним атрибутом існування, наче якийсь гаджет сьогодні» [9, 84].

Персонаж із авоською в художніх текстах — колоритний образ повсякденного життя в СРСР. Ця річ — яскравий маркер у портретній характеристиці героїв, як і одяг із модними тенденціями. С. Батурич показує Сашка Рибак («типового хлопця») у момент, коли той виходить із під'їзду свого будинку з порожньою авоською, в «чухасах “Miltons”» (самопальних джинсах) і прошкує «у бік продуктового на Філатова» [3, 127]. У короткому епізоді саме ретрообрази підсвітують наміри хлопця та його смаки. Письменник умисне акцентує ці деталі, щоб якнайщільніше заповнити ретропростір.

Про авоську обидва письменники розповідають піднесено-іронічно. Знаковий образ створений багатопланово, із наголошенням сенсів і вираженням емоцій. Тут і походження назви від російського «авось», що означає «бажання, надію на несподіване маленьке щастя» [9, 84], «а може, може-таки, либонь, ачей, не галай-балай» [3, 127]; і «сакральність» призначення — бути завжди в кишені та «притягувати до себе те, чого в магазинах зазвичай не водилося» [9, 84], бо ж «раптом щось з продуктів викинуть?» [3, 127]. Банальна сітчаста торбинка виконувала важливу роль — демонструвала навколишньому світу те, що її господареві пощастило придбати. «З гордістю несеш здобич додому, а перехожі заздрісно запитують: “Де?!”» [9, 84]. У художньому контексті авоська уособлює дрібні радощі звичайного громадянина. Поєднання приземленого і пафосного засвідчує парадоксальність повсякденного життя в СРСР.

Звичні ситуації здобування їжі в радянських магазинах виробляли в людей імунітет до труднощів. О. Ільченко, відвертий у своїх судженнях, Радянський Союз називає «країною державного маразму». Схвильованість, навіяну спогадами, підтверджує антитезою: «Замість задоволення елементарних потреб людей влада пропонувала їм радіти польотам космонавтів у космос і тішитися від запусків штучних супутників землі» [9, 81]. Радянських громадян привчали бути дуже ощадливими та

невиблагливими в гастрономічному плані, відчуття невлаштованості приглушувати глобальними досягненнями країни, індивідуальні бажання приглушувати, адже пріоритетом була їжа. Так вибудовувався стандартизований тип суспільства другої половини ХХ ст. На цьому й акцентують увагу письменники.

Пам'ять про минуле в обох книжках — це реальні свідчення, особисті спогади авторів. Обравши жанр есею, О. Ільченко орієнтується на конкретні об'єкти й місця, намагається зберегти ауру, деталізує процеси, що залишилися тільки в минулому. Тут важлива позиція автора — чітка, ствердна, правдива. С. Батурич написав легкий роман, прототипами героїв якого стали люди з колишнього оточення письменника. Навколо них створено чуттєвий, динамічний ретропростір із зоровими, звуковими та смаковими деталями. В ілюструванні радянського часу автор вдало поєднує художню розважальність і публіцистичний аналіз.

Викриття споживчих інтересів радянської людини демонструє тяжкі наслідки економічної політики колишньої держави, що сформувала тип пристосуванця. «Совкова» сутність певної частини українців із постколоніальними переконаннями ще тримається на ілюзії про колишній добробут, виставляє це пріоритетом у реваншистських намаганнях, вважає національні цінності (мову, віру, культуру) непридатними для того, щоб «намастити їх на хліб». Художня форма ретрансляції повсякдення радянської людини в книжках О. Ільченка та С. Батурича виявляє нікчемність і небезпечність тоталітарної системи, нівелює ностальгійні зітхання за «совком». Суголосність письменницьких поглядів на споживацтво в СРСР демонструє реалії, підтверджує актуальність переосмислення минулого. Сучасна художня проза змальовує радянське минуле докладно, доступно та переконливо. Відчуття «зарубок» часу змушує поміркувати над питаннями істини, захищати людську гідність у вільній державі, воскресати ошукані душі на окупованих територіях.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Ассман А.* Простори спогаду: Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2014. 440 с.
2. *Бакина Т.* Образ прошлого и ностальгическое переживание в кинематографе [Текст]: препринт WP20/2014/05 / Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2014. 56 с. URL: https://wp.hse.ru/data/2014/10/23/1099719754/WP20_2014_05_f.pdf (10.10.2019).
3. *Батурич С.* Шизгара [Роман]. Київ: Нора-Друк, 2016. 206 с.
4. *Бойм С.* Будущее ностальгии / Пер. с англ. А. Стругача. Москва: Новое литературное обозрение, 2019. 680 с. URL: <https://nplus1.ru/blog/2019/12/05/the-future-of-nostalgia> (15.10.2019).

5. Бондар-Терещенко І. «Безтурботний» Батурын, або Вперед у минуле // Буквоїд. URL: <http://bukvoid.com.ua/column/2017/01/06/170532.html> (03.10.2019).
6. Борисенко М. Термін «радянськість» у сучасних наративах та історико-антропологічних студіях // Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (із циклу «Повсякдення: візії та смисли»): Зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. семінару, 27—28 квітня 2018 р., м. Вінниця / за ред. О. А. Коляструк; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С.11—21.
7. Гайдай О. Кам'яний гість. Ленін у Центральній Україні. 2-ге вид. Київ: К.І.С., 2018. 280 с.
8. Духніч О. Повесть про пострадянську людину // НВ. 2019. № 45. URL: <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/3428-journal-no-45/povist-pro-postradjansku-ljudinu.html> (24.11.2019).
9. Львченко О. Збирачі туманів: Суб'єктивні нотатки з київського життя. Київ: КОМОРА, 2017. 176 с.
10. Каганов Ю. Конструювання «радянської людини» (1953—1991): українська версія. Запоріжжя: Інтер-М, 2019. 432 с.
11. Киридон А. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті. Київ: Ніка-Центр, 2016. 320 с.
12. Киридон А. Спогад і пост-пам'ять у символічній системі координат (ре)конструювання минулого // Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (із циклу «Повсякдення: візії та смисли»): Зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. семінару, 27—28 квітня 2018 р., м. Вінниця / за ред. О. А. Коляструк; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 105—116.
13. Коляструк О. Досвід декомунізації та проблеми дерадянзації — з позиції повсякденності // Життя «по-радянськи»: проблеми вивчення та інтерпретації (із циклу «Повсякдення: візії та смисли»): Зб. матеріалів IV Всеукр. наук.-теорет. семінару, 27—28 квітня 2018 р., м. Вінниця / за ред. О. А. Коляструк; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 77—89.
14. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / Пер. із фр. А. Репи. Київ: ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2014. 272 с.
15. Поліщук Я. Реактивність літератури. Київ: Академвидав, 2016. 192 с.
16. Поліщук Я. РЕвізії пам'яті: літературна критика. Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. 216 с.
17. Пронкевич О. «Ідеальний читач Едічки-нацбола» // Література та ідеологія: колективна монографія / наук. ред. та упоряд. В. П. Моренєць. Київ: НаУКМА, 2017. С. 239—261.
18. Процюк С. Травам не можна помирати: роман. Київ: Легенда, 2017. 256 с.
19. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті: монографія. Київ: Акедмвидав, 2018. 304 с.
20. Санченко А. Роман районного масштабу // ЛітАкцент. URL: <http://litakcent.com/2016/12/02/roman-rajonnoho-masshtabu/> (13.11.2019).
21. Улюра Г. Фіолетовий Київ // ЛітАкцент. URL: <http://litakcent.com/2017/06/20/fioletoviy-kiyiv/> (01.11.2019).

Отримано 9 січня 2020 р.

REFERENCES

1. Assman, A. (2014). *Prostory spohadu: Formy ta transformatsii kulturnoi pamiaty*. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]
2. Bakina, T. (2014). *Obraz proshlogo i nostalgicheskoe perezhivaniie v kinematohrafe*. Moscow: Izd. dom Vysshei shkoly ekonomiky. https://wp.hse.ru/data/2014/10/23/1099719754/WP20_2014_05_f.pdf [in Russian]
3. Baturyn, S. (2016). *Shyzgara*. Kyiv: Nora-Druk. [in Ukrainian]

4. Boim, S. (2019). *Budushcheie nostalgii*. Moscow: Novoie literaturnoie obozreniie. <https://nplus1.ru/blog/2019/12/05/the-future-of-nostalgia> [in Russian]
5. Bondar-Tereshchenko, I. "Bezturnbotnyi" Baturyn, abo Vpered u mynule. Bukvoid. <http://bukvoid.com.ua/column/2017/01/06/170532.html> [in Ukrainian]
6. Borysenko, M. (2018). Termin "radianskist" u suchasnykh naratyvakh ta istoryko-antropolohichnykh studiakh. In *Zhyttia "po-radiansky": problemy vyvchennia ta interpretatsii (iz tsykladu "Povsiakdennia: vizii ta smysly")* (pp. 11-21). Vinnytsia: TOV "TVORY". [in Ukrainian]
7. Haidai, O. (2018). *Kamiany hist. Lenin u Tsentralnii Ukraini* (2nd ed.). Kyiv: K.I.S. <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/3428-journal-no-45/povist-pro-postradjansku-ljudinu.html> [in Ukrainian]
8. Dukhnich, O. (2019). *Povist pro postradiansku liudynu*. NV, 45. <https://magazine.nv.ua/ukr/journal/3428-journal-no-45/povist-pro-postradjansku-ljudinu.html> [in Ukrainian]
9. Ilchenko, O. (2017). *Zbyrachi tumaniv: Subiektyvni notatky z kyyivskoho zhyttya*. Kyiv: KOMORA. [in Ukrainian]
10. Kahanov, Yu. (2019). *Konstruiuvannia "radianskoi liudyny" (1953-1991): ukrainska versiiia*. Zaporizhzhia: Inter-M. [in Ukrainian]
11. Kyrydon, A. (2016). *Heterotopii pamiaty: Teoretyko-metodolohichni problemy studii pamiaty*. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian]
12. Kyrydon, A. (2018). Spohad i post-pamiat u symvolichnii systemi koordynat (re)konstruiuvannia mynuloho. In *Zhyttia "po-radiansky": problemy vyvchennia ta interpretatsii (iz tsykladu "Povsiakdennia: vizii ta smysly")* (pp. 105-116). Vinnytsia. TOV "TVORY". [in Ukrainian]
13. Koliastruk, O. (2018). Dosvid dekomunizatsii ta problemy deradianizatsii — z pozysyii povsiakdennosti. *Zhyttia "po-radiansky": problemy vyvchennia ta interpretatsii (iz tsykladu "Povsiakdennia: vizii ta smysly")* (pp. 77-89). Vinnytsia. TOV "TVORY". [in Ukrainian]
14. Nora, P. (2014). *Teperishnie, natsiia, pamiat*. Kyiv: TOV "Vydavnytstvo "KLIO". [in Ukrainian]
15. Polishchuk, Ya. (2016). *Reaktyvnist literatury*. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian]
16. Polishchuk, Ya. (2011). *REVizii pamiaty: literaturna krytyka*. Lutsk: PVD "Tverdynia". [in Ukrainian]
17. Pronkevych, O. (2017). "Idealnyi chytach Edichky-natsbola". In Morenets, V. (Ed.). *Literatura ta ideolohiia: kolektyvna monohrafiia* (pp. 239-261). Kyiv: NaUKMA. [in Ukrainian]
18. Protsiuk, S. (2017). *Travam ne mozna pomyraty*. Kyiv: Lehenda. [in Ukrainian]
19. Pukhonska, O. (2018). *Literaturnyi vymir pamiaty*. Kyiv: Akademydav. [in Ukrainian]
20. Sanchenko, A. (2016, December 2). Roman raionnoho masshtabu. *LitAktsent*. <http://litakcent.com/2016/12/02/roman-raionnoho-masshtabu/> [in Ukrainian]
21. Uliura, H. (2017, June 20). Fioletovyi Kyiv. *LitAktsent*. <http://litakcent.com/2017/06/20/fioletoviy-kiyiv/> [in Ukrainian]

Received 9 January 2020

Liudmyla DANYLENKO, PhD, senior lecturer
Zaporizhzhia State Medical University
31a Stalevariv st., Zaporizhzhia 69035
e-mail: ladadana17@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8617-6378>

"FOOD EXPEDITIONS" AND "AVOSKA": CONSUMER PASSIONS OF "HOMO SOVIETICUS" IN THE MODERN PROSE

Contemporary Ukrainian prose has been actively appealing to the memory of the Soviet past recently. Especially interesting is the literary reconstruction of everyday life that creates a background for demonstrating a specific type of 'homo sovieticus'.

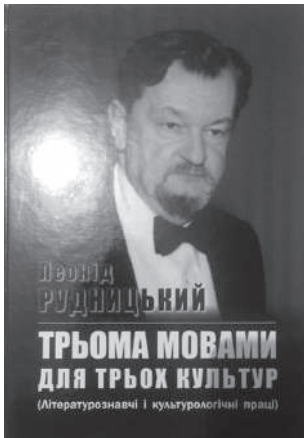
A discussion on this large-scale and promising process has already started within literary studies. The paper deals with O. Ilchenko's "Fog Pickers" and S. Baturyn's "Shyzgara", which represent the everyday life of Kyiv in the Soviet era. The focus is on the literary treat-

ment of consumerism as a feature of a unified model representing the Soviet man.

The researcher explains the ideas of debunking the myths about happy life in the USSR, analyzes the ways of creating the panoramic view of everyday life, traces the consistency of the authors' interpretations that shows how accurately the experiences are depicted. The gastronomic routes of Kyiv residents, the methods of obtaining the foodstuffs, the social relationships established during purchases presented in the literary works are worth special attention. The writers are definitely critical regarding everyday living conditions in the recent past. They put characteristic features of the Soviet everyday life at the center of events, namely the lines in the stores of all kinds and their primitive range of products. Some Soviet euphemisms related to the food theme have been explained in the paper as well.

The researcher comes to the conclusion that reconstruction of the everyday life of a Soviet man in the works by O. Ilchenko and S. Baturyn reveals the despicable nature and danger of the totalitarian system, shows the groundlessness of the nostalgic gasps for the Soviet Union. The literary representation of life in the USSR prompts one to reflect on the true values and uphold human dignity in a free state.

Keywords: literary reconstruction, Soviet past, everyday life, irony, sarcasm.

Рудницький Л. Трьома мовами до трьох культур (літературознавчі і культурологічні праці) / Упор., автор приміток С. І. Хороб. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2020. 444 с.

До книжки вибраних праць українського літературознавця і культуролога, академіка НАН України, почесного професора Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Леоніда Рудницького ввійшли дослідження про українську літературу, написані в різні роки українською, англійською та німецькою мовами, а також статті про його наукові пошуки і здобутки. У полі зору дослідника українська література XIX—XX ст., від І. Котляревського і Т. Шевченка до О. Гончара і Д. Павличка, у її самовияві та взаємозв'язках зі світовим письменством і культурою. Дослідження розраховані як на українськомовного, так і на іншомовного читача. Публікації подані зі збереженням стильових, орфографічних, синтаксичних та інших правописних особливостей авторського тексту. Видання приурочене до 85-літнього ювілею Л. Рудницького.

Наші
презентації